

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 22 • Sayı / Issue: 1 • Haziran / June 2022 • 296-307

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1090219

EHL-İ HADİSİN RÂVİNİN RİVÂYETİNE AYKIRI AMEL ETMESİ KONUSUNA BAKIŞI (EBÛ DÂVÛD ÖRNEĞİ)

*The View of the Ahl-i Hadith on Acting Contrary to the Revelation of the Narrator
(Example of Abu Dâvûd)*

Bahadır OPUS

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye

Dr., Presidency of Religious Affairs, Turkey

bahadir-opus@hotmail.com.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0282-2019>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 19.03.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 10.06.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2022

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Bahadır Opus)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

EHL-İ HADİSİN RÂVİNİN RİVÂYETİNE AYKIRI AMEL ETMESİ KONUSUNA BAKIŞI (EBÛ DÂVÛD ÖRNEĞİ)

The View of the Ahl-i Hadith on Acting Contrary to the Revelation of the Narrator (Example of Abu Dâvûd)

Öz

Başta sahâbe hadislerin güvenilir bir şekilde aktarılıp muhafaza edilmesine gayret göstermişlerdir. Sahâbenin gösterdiği gayret ve hassasiyet onların öğrencileri olan tâbiûn âlimlerinde de görülmüş ve bu çabanın neticesinde birtakım kaideler ortaya çıkmıştır. Bu kaidelerden bir kısmı hadisçiler ve fakihler tarafından ortak olarak kullanılırken diğer bir kısmı ise bu iki anlayıştan sadece birisi tarafından uygulanmıştır. Üzerinde tartışılan kaidelerden biri de râvinin rivâyetine aykırı amel etmesinden dolayı rivâyetinin zayıf sayılıp sayılamayacağı konusudur. Bu kaide özellikle Hanefî usûlcüler tarafından tatbik edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte bazı hadisçiler de bu kriteri uygulamışlardır. Bu çalışmada ehl-i hadis kimliği ile bilinen Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin (öl. 275/889) mezkûr kaideyi tatbikine dair örnekler es-Sünen'den tespit edilip aktarılarak onun da gerekli gördüğünde bu kaideyi uyguladığı ortaya konmaya çalışılacaktır. Bununla ulaşmak istediğimiz hedef hadisçilerin metin tenkidine katkılarını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünen, Ebû Dâvûd, Usûl, Râvi, Muhalefet.

Abstract

At first, the Companions made an effort to transmit and preserve the hadiths in a reliable way. This effort and sensitivity of the Companions was also seen in their students, the tabiûn scholars, and as a result of this effort, some rules emerged. While some of these rules were used jointly by hadith scholars and jurists, others were applied by only one of these two understandings. One of the rules discussed on it is whether the narrator's narration can be considered weak because he acts contrary to his narration. This rule has been tried to be applied especially by Hanafi scholars. However, some hadith scholars also applied this criterion. In this study, it will be tried to reveal that Abu Dâvûd es-Sicistânî (d. 275/889), who is known as Ahl-i hadith, applies the aforementioned rule, by determining and transferring the examples from es-Sünen, who also applies this rule when he deems it necessary. The goal we want to achieve with this is to reveal the contributions of hadith scholars to text criticism.

Keywords: Hadith, Sunan, Abu Dâvûd , usul, narrator, opposition.

GİRİŞ

Hadis, sened ve metinden oluşan bir bütündür. Sened, metne ulaştıran râvi silsilesi ve rivâyet sıgalarından,¹ metin ise bu silsileyle aktarılan sözlerden oluşmaktadır.² Hadisler, dinin doğru bir şekilde anlaşılması noktasında büyük bir önem arz ettiği için İslam âlimleri bu alana çok erken dönemlerden itibaren ehemmiyet göstermişlerdir. Hadislerin ezberlenmesi ve yazılması, sıhhatinin tespit edilebilmesi için hem sened hem de metne yönelik kriterlerin belirlenmesi bu alanda ortaya konan emeğin semeresi olmuştur.

Hadislerin doğru bir şekilde aktarılması için bazı sahâbîlerin birtakım tedbirler aldığı bilinmektedir. Hz. Ebû Bekir'in ninenin mirası meselesinde kendisine ulaşan rivâyeti hemen kabul etmeyip konuyu bilen başka bir kimseyi araması bu konuda gösterdiği hassasiyetin tezahürüdür.³ Öyle ki, Zehebî (öl. 748/1348) *Tezkiretü'l-huffâz* isimli eserinde Hz. Ebû Bekir için "Rivâyetlerin kabul edilmesi hususunda ihtiyatla davrananların ilkidir"⁴ ifadesini kullanmıştır. Ayrıca Hz. Ömer'in Ebû Mûsâ el-Eş'arî⁵ ve Muğîre b. Şu'be'den⁶ şahit istemesi, Hz. Ali'nin kendisine ulaşan rivâyeti kabul etmek için hadisi ulaştıran kimseye yemin ettirmesi,⁷ Hz. Âişe'nin rivâyette bulunan bazı sahâbîlere eksik işitme, tam öğrenememe, unutmama⁸ gibi gerekçelerle birtakım eleştiriler yöneltmesi hadislerin doğru bir biçimde aktarılması için alınan bazı tedbirlerdir.⁹

Sahâbe asrını takip eden tâbiûn ve tebe-i tâbiûn dönemlerinde de hadislerin güvenilir olarak nakledilmesi için gayret sarf edilmiş, özellikle fitne olayları olarak isimlendirilen hadiselerin meydana gelmesiyle birlikte isnâd hassasiyeti artmıştır.¹⁰ Hadis uydurma faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte râvilerin kimliği araştırılarak bu faaliyetleri engellemek için tedbir alma ihtiyacı duyulmuştur.¹¹ İlk olarak İbn Sîrîn'in (öl. 110/729) râvileri tenkide tabi tutup sika olanlarla olmayanları ayırt ettiği söylenmiştir.¹²

¹ Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar fî tevdihi nuhbeti'l-fiker*, thk. Nureddin 'İtr (Dımaşk: Dâru'l-Minhâci'l-Kavîm, 1440/2019), 41.

² Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Sa'dillâh İbn Cemâ'a, *el-Menhelü'r-revi fî 'ulûmi'l-hadisi'n-nebevî*, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramadan (Dımaşk: Dâru'l-Fikir, 1406/1986), 29.

³ Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1408/1988), 6/268.

⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/9.

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır (Cidde: Dâru Tavki'n-Necât, 1421/2001), "İsti'zân", 13; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-sahîh* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1433/2013), "Âdâb" 33.

⁶ Buhârî, "İtisâm", 13; Müslim, "Kasâme", 37.

⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, nşr. Şu'ayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 1/218.

⁸ Hz. Âişe'nin bazı sahâbîlere yönelttiği eleştiriler için bk. Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-İcâbe li-îrâdi me'stadrekethü Âişe ale's-sahâbe*, thk. Said el-Efgânî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1390/1970).

⁹ Hemen ifade edelim ki Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin bazı rivâyetleri kabul etmek için birtakım şartlar ileri sürmelerinden hareketle bunu kendilerine ulaşan her rivâyette uyguladıkları bir kaide olarak görmek yanlıştır. Zira birçok rivâyeti de herhangi bir şahit ya da yemine gerek duymaksızın kabul etmişlerdir. Öyleyse onların bazı hadisleri ihtiyatla karşılamaları o konunun haiz olduğu ehemmiyet ve buna bağlı olarak ortaya çıkan tesebbüt ihtiyacından kaynaklanmıştır. Konuyla alakalı daha geniş bilgi için bk. Mustafa es-Sibâî, *es-Sünne ve mekânnetühâ fi't-teşri'i'l-İslâmî* (Beyrut: Dâru'l-Varrâk, ts.) 83-89; Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi Tarihi Süreç Yeni Yaklaşımlar* (Ankara: OTTO Yayınları, 2015), 81-85.

¹⁰ Isnâd sisteminin başlangıcı ve geçirdiği safhalar hakkındaki tartışmalar için bk. Selahattin Polat, *Hadis Araştırmaları* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014) 31-49; Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 37-38.

¹¹ Yücel, *Hadis Tarihi*, 37.

¹² Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân el-Hanbelî, *Şerhu 'ileli't-Tirmizî*, thk. Hemmâm Abdurrahim Saîd (Ürdün: Mekbetü'l-Menâr, 1407/1987), 1/355. İlk olarak İbn Sîrîn'nin râvileri tenkid ettiğine dair yapılan nakil, bu alanda ondan önce hiç kimsenin konuşmadığı şekilde anlaşılmalıdır. Zira İbn Sîrîn'den önce de râviler hakkında değerlendirme yapanlar olmuştur. Belki İbn Sîrîn, ricâl konusunda daha fazla değerlendirme yaparak bu alanı genişlettiği için hakkında bu ifade kullanılmıştır. Daha geniş değerlendirme için bk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Menhecü'n-nakd 'inde'l-muhaddisîn* (Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1410/1990), 25.

Hadislerin tedvin çalışmaları devam ederken, diğer yandan hadislerin sıhhatinin tespit edilmesi ve yorumlanması noktasında da çalışmalar yoğunlaşmıştır. Sahâbe döneminde itibaren mecbur kalmadıkça fetva vermekten kaçınan, re'y ile hüküm vermeyi doğru bulmayan âlimler olagelmıştır. Sahâbe ve tâbiûn dönemlerinde *Hicazlılar* diye anılan bu ekol, 'Abbâsiler devrinde "ehl-i hadis" olarak isimlendirilmiştir.¹³ Öte yandan sahâbe içinde Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd gibi re'y ve içtihatlarıyla tanınanlar da bulunmaktaydı. Onların bu anlayışının tâbiûn dönemindeki temsilcisi İbrahim en-Neha'î (öl. 96/714) olmuştur. Önceleri "Iraklılar" diye anılan bu grup İbrahim en-Neha'î'den sonra ehl-i re'y diye anılmaya başlamıştır.¹⁴

Her iki ekol de hadislerin sıhhatinin tespit edilmesi ve doğru anlaşılması noktasında bazı usûller belirlemiştir. Özellikle haber-i vâhidlerin hüccet olarak kullanılması hususunda ehl-i re'y'in en önemli temsilcisi Ebû Hanîfe'nin (öl. 150/767) bazı özel şartlar aradığı bilinmektedir. Bu şartlardan biri de râvinin rivâyetine aykırı amel etmemesi şartıdır.¹⁵ Şayet râvinin rivâyetine aykırı amel ettiği tespit edilirse bu durum o rivâyetle amel etmemeyi gerektiren bir kusur olarak değerlendirilmiştir. Diğer âlimler ise bu konuda rivâyetle amel edilmesinin esas olduğu görüşündedirler. Bu çalışmada her iki yaklaşıma temas edilip çıkış noktaları vurgulandıktan sonra, ehl-i hadis kimliği ile bilinen Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin bu konudaki tutumu *Sünen*'inden tespit edilen dört örnekle ortaya konmaya çalışılacaktır.

Râvinin rivâyetine muhalif amel etmesi konusu ağırlıklı olarak Hanefî usulünde ele alındığı için bu alanda çalışma yapan araştırmacılar konuya temas etmiştir. Bu bağlamda İsmail Hakkı Ünal'ın İmam Ebû Hanîfe'nin *Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu* isimli doktora tezi aynı isimle yayınlanmıştır.¹⁶ Ayrıca 2014 yılında Mutlu Gül tarafından hazırlanan *Hanefî Usûlünde Hadis Tenkidi* isimli doktora çalışmasında da râvinin rivâyetine muhalefeti konusu ele alınmıştır.¹⁷

Râvinin rivâyetine muhalefeti, bazı makalelere de konu olmuştur. Bu kapsamda Bekir Özudođru'nun *Sihhat ve Delâlet Açısından Râvinin Rivâyetine Muhalif Ameli*¹⁸ başlıklı makalesi, Yunus Apaydın'ın *Hanefî Hukukçuların Hadis Karşısındaki Tavırlarının Bir Göstergesi Olarak Manevi Inkita*¹⁹ ile Yusuf Suiçmez'in *Hanefî Fıkıh Usûlü ve Hadis Usûlüne Göre Manevî İnkita ve İttisâl*²⁰ başlıklı makaleleri zikredilebilir.

1. RÂVİNİN RİVÂYETİNE MUHALİF AMEL ETMESİ KONUSUNDA HANEFİLERİN GÖRÜŞÜ

Hanefiler, muhtevası üzerinde tartışma olmamasını hadisin sıhhatine, bu konudaki ihtilafları da inkıtana gerekçe saymışlardır.²¹ Ayrıca adalet sahibi râvilerin de rivâyetlerine muhalefet etmeleri Hanefilere göre o hadis için bir inkita sebebidir. Başta sahâbe olmak üzere adil râvilerin rivâyetlerine muhalefetlerinin bir inkita sebebi olarak görülmesindeki temel neden, onlara karşı beslenen hüsn-i zandır. Aksi takdirde rivâyet sabit olduktan sonra nesih gibi geçerli bir gerekçe olmaksızın râvinin o rivâyete muhalefet etmeyeceği düşünülmektedir.²²

¹³ Yücel, *Hadis Tarihi*, 51.

¹⁴ Yücel, *Hadis Tarihi*, 59.

¹⁵ Ebû Zeyd Abdullâh b. Muhammed b. Ömer b. İsbâ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, thk. Halil Muhyiddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421/2001), 201-205; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *Usûl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1431/2010), 2/3. Konuyla alakalı olarak ayrıca bk. İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu* (Ankara: DİB Yayınları, 2012), 196; Polat, *Hadis Araştırmaları*, 258.

¹⁶ Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı*.

¹⁷ Mutlu Gül, *Hanefî Usûlünde Hadis Tenkidi* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014).

¹⁸ Bekir Özudođru, "Sihhat ve Delâlet Açısından Râvinin Rivâyetine Muhalif Ameli", *Din Bilimleri Dergisi*, 18/1, (2018), 131-164.

¹⁹ Yunus Apaydın, "Hanefî Hukukçuların Hadis Karşısındaki Tavırlarının Bir Göstergesi Olarak Manevi Inkita", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/8 (Ocak 1992), 159-194.

²⁰ Yusuf Suiçmez, "Hanefî Fıkıh Usûlü ve Hadis Usûlüne Göre Manevî İnkita ve İttisâl", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/2 (Aralık 2016), 77-94.

²¹ Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı*, 188.

²² Abdülmeccid et-Türkmânî, *Dirâsât fî usûli'l-hadîs 'alâ menhecî'l- Hanefiyyeti* (Pakistan: Medresetü'n-Nu'mân, 1430/2009), 326.

Hanefî fıkıh usûlü eserlerinde râviden kaynaklı olup rivâyetin reddini gerektiren sebepler şu dört başlıkta ele alınmaktadır:

1. Râvinin rivâyetini tamamen reddetmesi.
2. Ravinin kavî veya amelî olarak rivâyetine muhalefetini ortaya koyması. Râvinin bu tavrı, haberi nakletmeden önce, naklettikten sonra veya bilinmeyen bir vakitte olabilir.
3. Haberin ihtimalli olduğu manalardan birinin tevil ya da tahsis yoluyla râvi tarafından tayin edilmesi.
4. Râvinin aslen o hadisle amelî terk etmesi.²³

Bu araştırmanın konusu olan “râvinin rivâyetine muhalefet etmesi” meselesi şöyle açıklanmaktadır: Râvinin hadise muhalefet etmesi, ya hadisi rivâyet etmeden önce ya da rivâyet ettikten sonra olur ki, bu durum tarih yardımıyla bilinir. Bazen de râvinin hadisine muhalefetinin rivâyetten önce mi yoksa sonra mı olduğu bilinemez. Şayet râvinin rivâyetine muhalefetinin hadisi rivâyet etmeden önce olduğu bilirse, bu durum hadisin sıhhatine zarar vermez. Zira bu durumda râvinin hadisi rivâyet etmeden önce farklı bir görüşte olduğu, rivâyeti işittikten sonra ise onun gereğince amel ettiği kabul edilir. Aynı değerlendirme râvinin rivâyet tarihinin bilinmediği zaman için de geçerlidir.²⁴

Râvinin hadisine muhalefeti rivâyet ettikten sonra gerçekleşmişse bu durumda o hadis Hanefîlere göre hüccet olmaktan çıkmaktadır. Çünkü râvinin rivâyetinin hilafına fetva vermesi ya da amel etmesi inkıtân en açık delillerindedir.²⁵ Zira bu durumda ya râvinin öyle bir rivâyeti yoktur ve hadis ona yalan olarak isnad edilmektedir ki bu noktada hadisin reddedilmesi gerekir; ya da râvi hadise ehemmiyet vermediği için amel etmemiştir. Bu durumda râvi fâsık olur ve rivâyeti hiç kabul edilmez. Başka bir ihtimal ise râvinin unutmamasından ya da gafletinden dolayı rivâyetiyle amel etmemiş olmasıdır. Bu durumda da râvi gafil kabul edilir. Gafilin şahitliğinin kabul edilmediği gibi rivâyeti de kabul edilmez. Son bir ihtimale göre ise râvi hadisin hükmünün mensûh olduğunu bildiği için hadisle amel etmemiştir. Râvinin rivâyetine ve amelîne hüsnü zanla bakmak için en uygun yol budur. Buna göre râvi isnadı ibka için rivâyet etmiş ve mensûh olduğunu bilip hadisin hilafına fetva vermiştir. Ya da mensûhu bırakarak nâsîh ile amel etmiştir.²⁶

Hanefîlerin bu kaideyi uygulayarak ihticâc etmediği hadislerden birisi İbn Ömer'den nakledilen, Hz. Peygamber'in rûkûa giderken ve rûkûdan başını kaldırırken ellerini omuz hizasına kadar kaldırdığını belirten hadistir.²⁷ İbn Ömer'in öğrencisi Mücâhid (öl. 103/721) İbn Ömer'in arkasında namaz kıldığını ve iftitâh tekbiri dışında ellerini kaldırmadığını belirtmiştir. Hanefîler, İbn Ömer'in rivâyetine muhalif amel etmesini hadisin mensûh olduğuna delil kabul etmişlerdir.²⁸

Bir başka örnek ise, Ebû Hüreyre'nin, “köpeğin kabı yalamasından dolayı biri toprakla olmak üzere yedi defa kabın yıkanmasını emreden” bir hadis²⁹ nakletmiş olmasına rağmen

²³ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 201-205; Serahsî, 2/3. Geniş ve toplu bilgi için bk. Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı*, 190-191; Gül, *Hanefî Usûlünde Hadis Tenkidi*, 248-257.

²⁴ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 202-203; Serahsî, *Usûl*, 2/5-6.

²⁵ Hanefî usûl eserlerinde iki çeşit inkıtadan bahsedilir. Birisi açık/zahir inkıtâ diğeri ise gizli/manevî inkıtadır. Burada kastedilen inkıtâ gizli/manevî olanıdır. Daha detaylı bilgi için bk. Serahsî, *Usûl*, 1/259-374; Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr şerhu usûli'l-Bezdevî* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 3/20-27.

²⁶ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 202-203; Serahsî, *Usûl*, 2/5-6. Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılan, Debûsî ve Serahsî, râvinin rivâyetiyle amel etmemesini sadece nesih ile ilişkilendirmektedirler. Muhalefetin gerekçesini sadece nesih ile açıklamak eksiktir. Hadisin hükmünü mendupluğa hamletmek de muhalefet gerekçesi olarak zikredilmektedir. bk. Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *el-Fusûl fi'l-usûl* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 1414/1994), 3/203; Türkânî, *Dirâsât fi usûli'l-hadîs*, 331.

²⁷ Müslim, “Salât”, 21.

²⁸ Serahsî, *Usûl*, 2/5; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 3/64.

²⁹ Buhârî, “Vudû”, 33; Müslim, “Tahâre”, 89.

kendisinin üç defa yıkama ile iktifa etmesidir. Hanefîlere göre Ebû Hüreyre'nin rivâyetine aykırı amel etmesinin sebebi hadisi mensûh görmesidir.³⁰

Genel olarak Hanefî usulcülerin benimsediği bu kaidenin ayrıca İmâm Mâlik'in (öl. 179/795) iki görüşünden biri olduğu ve Mâlikî âlimlerinden Bâkillânî'nin de (öl. 403/1013) bu görüşü benimsediği söylenmiştir.³¹ Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) ve birçok hadis hafızının mezkûr kaideyi uygulayarak bazı hadisleri zayıf gördükleri tespit edilmiştir.³²

2. RÂVİNİN RİVÂYETİNE MUHALİF AMEL ETMESİ KONUSUNDA CUMHURUN GÖRÜŞÜ

Râvinin rivâyetine muhalefet etmesinin hadisin sıhhatine zarar verip vermeyeceği meselesi, Hanefî kaynaklarının yanında diğer mezheplerin fıkıh ve hadis usûlü kaynaklarında da ele alınmıştır. Bu konudaki ikinci temel yaklaşım, rivâyetin esas alınıp muhalefetin hadise zarar vermeyeceğidir. Bu görüş birçok hadisçi, fakih ve usûlcü tarafından benimsenmiştir.³³

Bu görüşe göre, Hz. Peygamber'in hadisi sahih bir isnada sahip olup, şaz ve illetli olmadığı zaman hüccet kabul edilir. Râvinin muhalefeti ise içtihat kabilindedir. İctihat konusunda müçtehit masum olmayıp hata ihtimali söz konusudur. Öyleyse râvinin görüşünü değil sahih olan rivâyetini kabul etmek gerekir.³⁴ İmâm Şâfiî (öl. 204/820) bu konuda şunları kaydeder: "Hz. Peygamber'den aktarılan rivâyetin aksine bir şey söyleyen kimsenin yanında hiçbir hüccet yoktur."³⁵ Buna göre Hz. Peygamber'den sahih olarak nakledildikten sonra ne râvisinin ne de başka bir kimsenin muhalefetinden dolayı o hadisin terk edilmemesi gerekmektedir.³⁶

Öte yandan râvinin rivâyetiyle amel etmeyi terk etmesi ya da ona muhalefet etmesi nesih, râvinin hadisini unutmaması, rivâyetinin muhalefet ettiği konuya delaletini tespit edememesi, hadisi makbul olmayan bir şekilde tevil etmesi, rivâyetine muarız başka bir hadis bulunduğunu düşünmesi, verdiği fetvada kendisinden daha bilgili olduğunu düşündüğü başka bir âlimi taklit etmesi gibi gerekçelere de dayanabilir.³⁷

Râvinin rivâyetine muhalefetini rivâyet için zayıflık sebebi olarak gören anlayış genel olarak Hanefî usûl eserlerinde bir kaide olarak tatbik edilse de muhaddislerin de yeri geldiğinde bu kaideyi uyguladığını belirtmek gerekir. Nitekim İbn Receb el-Hanbelî'nin (öl. 795/1393) *Şerhu 'ileli't-Tirmizî* isimli eserinde yer verdiği kaideler arasında "râvinin görüşüne muhalif olarak aktardığı hadisin tazîf edileceği" kaidesi de bulunmaktadır.³⁸ İbn Receb mezkûr kaideyi tespit ettikten sonra uygulamasına dair bazı örneklere de yer vermiştir. Ebû Hüreyre ve İbn Ömer'den mestler üzerine mesh edileceğine dair aktardığı hadisler, Ahmed b. Hanbel, Müslim (öl. 261/875) ve daha başka âlimler tarafından zayıf görülmüştür. Gerekçe olarak Ebû Hüreyre

³⁰ Serahsî, *Usûl*, 2/6.

³¹ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed İbnü'l-'Arabî, *el-Mahsûl fî Usûli'l-fikh*, thk. Hüseyin Ali el-Yedrî ve Said Fûde (Amman: Dâru'l-Beyârik, 1420/1999), 89.

³² İbn Receb, *Şerhu 'ileli't-Tirmizî*, 2/888-891.

³³ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bagdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, thk. Ebû Abdurrahman Adil b. Yusuf (Suud: Dâru İbni'l-Cevzî, 1421/2001), 1/370; İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Me'âlî Rûknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh el-Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, thk. Salâh Muhammed b. Uveyde (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/162; Ebü'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen el-Kelvezânî, *et-Temhîd fî usûli'l-fikh*, thk. Müfid Muhammed (Suud: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî, 1406/1985), 3/193; Ebü 'Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdurrahmân b. Mûsâ eş-Şehrazûrî, *Ulûmi'l-hadîs*, thk. Nureddin 'İtr (Suriye: Dâru'l-Fikir, 1406/1986), 111; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân el-Karâfî, *Şerhu tenkîhi'l-fusûl*, thk. Taha Abdürraûf Sad (Kahire, Şirketü't-Tibâa el-Fenniyye, 1393/1973), 370; Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb el-Cevziyye İbn Kayyim, *er-Rûh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 137.

³⁴ Vedha Abdülhâdî Abdürrahman, "Muhâlefetü'r-râvî limâ ravâhu ve Eseruhâ fi'r-rivâye", *Mecelletü's-şerî'a ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* 116/1 (Mart 1440/2019), 208.

³⁵ Ebü Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şafîî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1410/1990), 7/202.

³⁶ Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb el-Cevziyye İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemîn*, thk. Muhammed Abdüsselam İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991), 3/38.

³⁷ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkî'in*, 2/38.

³⁸ İbn Receb, *Şerhu 'ileli't-Tirmizî*, 2/888.

ve İbn Ömer'in mestler üzerine mesh etmeyi kabul etmediği öne sürülmüştür.³⁹ Yine Hz. Âişe'den aktarılan nikâhın ancak veli ile birlikte caiz olduğunu ifade eden rivâyet, Ahmed b. Hanbel tarafından Hz. Âişe'nin rivâyetine muhalif amel etmesi gerekçesine binaen illetli bulunmuştur.⁴⁰

Bununla birlikte söz konusu uygulamanın hadisçiler arasında mutlak kabul gördüğü de düşünülmemelidir. Zira muhaddisler bu konuda hadisin zayıf addedilmesi için râvinin kendi hadisine muhâlif davranmasını yeterli görmemiş, başka karineler de aramışlardır.⁴¹ Râvinin görüşünün nakil olarak merfû rivâyetten daha güçlü olması, râvinin görüşü ile rivâyetinin arasının cem edilememesi, râvinin rivâyetiyle ameli arasında hakikaten muhalefetin bulunup râvinin rivâyetine muhalefet etmesini gerektirecek bir sebebin bulunmaması ve muhalefetin mükellefiyet bakımından mutlaka yerine getirilmesi ya da terk edilmesinin gerekli olduğu bir konuda olup, ruhsat veya faziletli amellere dair olmaması gibi unsurlar bu kaidenin uygulanmasında göz önünde tutulmuştur.⁴² Öyleyse Hanefiler bu kaideyi mutlak olarak tatbik ederken, muhaddislerin tatbiki harici bazı karinelerle desteklenerek olmuştur.

Hanefî mezhebinde "râvinin rivâyetine muhalefeti" denildiğinde sadece sahâbî râvi kastedilmemekte, hadisin senedinde yer alan diğer râviler de aynı açıdan incelenmektedir. Fakat zaman zaman muhaddislerin de uyguladığı bu kaide de zikri geçen "râvi" kavramının çerçevesinin daraltıldığı ve sadece sahâbe ve tâbiûnun dikkate alındığı yerler de vardır. Ebû Dâvûd'un bu kaideyi işletmesine dair tespit edilen örneklerde de bunu görmek mümkündür.

3. RÂVİNİN RİVÂYETİNE MUHALİF AMEL ETMESİ KONUSUNDA EBÛ DÂVÛD'UN GÖRÜŞÜ

Râvinin rivâyetine muhalif amel etmesi noktasında Ebû Dâvûd'un görüşüne geçmeden önce *Sünen'*deki hadislerin sıhhat bakımından durumuna kısaca temas etmek yerinde olacaktır.

Ebû Dâvûd Mekkelilere yazdığı mektubunda *Sünen'*de yer alan hadislerin o bâbda bildiği en sahih hadisler olduğunu belirtmiştir.⁴³ Ancak bu ifadeden *Sünen'*de yer alan bütün hadislerin sahih olduğu sonucuna ulaşmak yanlış olur. Nitekim Ebû Dâvûd yine aynı mektupta; münker hadisleri açıkladığını,⁴⁴ şiddetli zayıf olan hadisleri beyan ettiğini,⁴⁵ hakkında herhangi bir değerlendirme yapmadığı hadislerin salih olduğunu⁴⁶ belirtmiştir. Bütün bu değerlendirmeler bir arada düşünüldüğünde *Sünen* içerisinde sahih olmayan rivâyetlere de yer verdiği anlaşılmaktadır.⁴⁷

Ebû Dâvûd'a göre hadisler senedlerinde yer alan kusurlardan dolayı zayıf olabileceği gibi, metinleriyle de amel edilmediği için zayıf olabilmektedirler. *Sünen'*de kendisiyle amel edilmeyen rivâyetler iki kısımda değerlendirilebilir. Birincisi mensûh olanlar diğeri ise metnin uygulanmamasından dolayı zayıf görülenlerdir.⁴⁸ Bizim bu çalışmamızın konusu ikincisi yani metnin uygulanmamasından dolayı Ebû Davud'un zayıf gördüğü hadislerdir. Bu husus farklı örnekler üzerinden ele alınacaktır. Ayrıca Ebû Dâvûd'un konu ile ilgili görüşünü net bir şekilde ortaya koyabilmek için râvinin rivâyetine muhalefet ettiği gerekçesiyle tenkit edildiği halde Ebû

³⁹ İbn Receb, *Şerhu 'ileli't-Tirmizî*, 2/889.

⁴⁰ İbn Receb, *Şerhu 'ileli't-Tirmizî*, 2/890.

⁴¹ İslâmî ilimlerde karine kavramı kısaca iki hüküm, iki cümle veya iki lafız, arasındaki söz akışı, bağlam, siyâk, kontekst, irtibat, ilişki, belirti ve delil anlamlarında kullanılmaktadır. Başka bir ifade ile karîne, cümledeki anlamı mütekellimin kastettiği manaya hâs kılıp, yanlış anlamlara kaymasına engel olan lafzî veya ma'nevî alâmettir. (Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983) 174; Mehmet Yenice, *Klasik ve Çağdaş Dönemlerde Anlam Bileşenleri* (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2021), 221)

⁴² Veddha Abdülhâdî, "Muhâlefetü'r-râvî", 213-215.

⁴³ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke*, thk. Muhammed Sabbâğ (Beyrut: Dâru'l-'Arabiyye, 1405/1985), 24.

⁴⁴ Ebû Dâvûd, *Risâle*, 25.

⁴⁵ Ebû Dâvûd, *Risâle*, 27.

⁴⁶ Ebû Dâvûd, *Risâle*, 27.

⁴⁷ Ebû Dâvûd'un *Sünen'*indeki hadislerin sıhhat değerlendirmeleri için bk. Mehmet Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 370-401.

⁴⁸ Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i*, 399.

Dâvûd'un tazîf etmediği hadisler de temas edilecektir. Hemen belirtelim ki Ebû Dâvûd'un mezkûr kaideyi uygulayarak tazîf ettiği hadisler, bazı şârihler tarafından cem ve te'lif yöntemiyle birbiriyle bağdaştırılmaya çalışılmıştır.⁴⁹ Fakat araştırmamızda, hacim endişesinden dolayı onların bu uygulamasına işaret edilmeyecektir.

Konuyla ilgili ilk örnek namazda elbiseyi yere sarkıtmanın nehyine dair rivâyettir. Ebû Dâvûd'un hocalarından Muhammed b. el-'Alâ'nın (öl. 247/861), 'Atâ b. Ebî Rabâh (öl. 114/732) kanalıyla mürsel olarak, diğer hocası İbrahim b. Musa'nın (öl. 230/844) ise Ebû Hüreyre kanalıyla muttasıl olarak aktardığı rivâyete göre Hz. Peygamber namazda elbiseleri yere sarkıtmayı ve erkeğin ağzını örtmesini yasaklamıştır.⁵⁰ Ebû Dâvûd bâbın ilk hadisi olarak aktardığı bu rivâyetin ardından İbn Cüreyc'in (öl. 150/767), mezkûr hadisin râvisi olan 'Atâ'yı çoğunlukla elbisesini yere sarkıtarak namaz kılarken gördüğünü söylediğini nakletmiş ve devamında bu durumun, yani râvinin rivâyetine muhalif amel etmesinin hadisi zayıflatmış olduğunu belirtmiştir.⁵¹

Bezlü'l-mechûd adlı eserin müellifi Sehârenfûrî (öl. 1346/1927) Ebû Dâvûd'un hadisi zayıf kabul etmesini, "Ebû Dâvûd'un bu sözü, râvinin rivâyetinin tersine amel ettiğinde rivâyetinin cerh edileceğine işaret etmektedir" diyerek açıklamıştır.⁵²

Bu örnekte Ebû Dâvûd râvinin rivâyetine ters amel etmesini hadis için bir cerh sebebi olarak gördüğünü çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Dikkat çeken bir başka husus ise 'Atâ b. Ebî Rabâh'ın muhalefetinden dolayı hadisin zayıf görülmüş olmasıdır.

Bu konudaki bir başka örnek ise vitir namazında kunut okumakla ilgilidir. Ebû Dâvûd önce vitir namazında kunut okumakla alakalı bazı rivâyetlere yer vermiştir. Bu rivâyetlerden biri de Übeyy b. Ka'ab'tan aktarılan ve Hz. Peygamber'in vitir namazında rukûdan önce kunut okuduğunu belirten rivâyettir.⁵³ Hz. Peygamber'in hem ramazan ayında hem de diğer aylarda vitir namazında kunut okuduğuna delalet eden bu hadisin ardından Ebû Dâvûd, yine Übeyy b. Ka'ab'a dayanan iki rivâyete daha yer vermiştir. Bu rivâyetlerden ilkinde göre, Übeyy bir topluluğa ramazan ayında imamlık yapmış ve ramazanın on beşinci gecesinden sonra kunut okumaya başlamıştır.⁵⁴ Diğer rivâyete göre ise Hz. Ömer, Übeyy'i ramazan ayında imamlık yapması için tayin etmiş, o da yirmi gün namaz kıldırmış ve ramazan ayının yarısından itibaren kunut okumaya başlamıştır.⁵⁵

Übeyy b. Ka'ab'a dayanan bu üç rivâyet değerlendirildiğinde ilk rivâyet mutlak olarak nakledilmektedir. Yani rivayetten Hz. Peygamber'in hem ramazanda hem de diğer aylarda vitir namazında kunut okuduğu anlaşılmaktadır. Son iki rivâyette ise Übeyy'in ramazan ayında yaptığı imamlık sırasında kunutu sadece ramazan ayının yarısından itibaren okuduğu anlaşılmaktadır. Öyleyse Übeyy kendi rivâyetine ters bir amelde bulunmuştur. Ebû Dâvûd tam da bu noktaya dikkat çekerek şöyle demiştir: "Son iki hadis, Übeyy'in Hz. Peygamber'in vitir namazında her zaman kunut okuduğunu aktaran hadisinin zayıflığına işaret etmektedir."⁵⁶ *Sünen* şârihlerinden Hattâb es-Sübkî (öl. 1352/1933), Ebû Dâvûd'un yukarıdaki cümlesini şöyle yorumlamıştır:

"Muhtemelen Ebû Dâvûd'un Übeyy'in hadisini tazîf etmesinin sebebi, sahâbînin kendi rivâyetinin hilafına yaptığı amelin rivâyetinin zayıflığını göstermesidir. Übeyy, Hz. Peygamber'in

⁴⁹ Halîl Ahmed es-Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, thk. Takiyyüddin en-Nedvî (Hindistan: Merkezü's-Şeyh Ebi'l-Hasen en-Nedvî, 1427/2006), 3/588, 6/554; Hattâb es-Sübkî, *el-Menhelü'l-azbü'l-mevrûd*, thk. Emin Mahmud Muhammed (Kahire: Matbaatü'l-İstikâme, 1351/1932), 5/34.

⁵⁰ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1430/2009), "Salât", 86.

⁵¹ Ebû Dâvûd, "Salât", 86.

⁵² es-Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, 3/589.

⁵³ Ebû Dâvûd, "Salât", 338.

⁵⁴ Ebû Dâvûd, "Salât", 338.

⁵⁵ Ebû Dâvûd, "Salât", 338.

⁵⁶ Ebû Dâvûd, "Salât", 338.

ramazan ayı dışında vitir namazında kunut okuduğunu aktardığı halde kendisi bunun tersine amel edip sadece ramazanın son yarısında kunut okumuştur.”⁵⁷

Konuya dair bir diğer örnek, kadının, kocasının evindeki maldan sadaka vermesi ile ilgilidir. Burada yer alan hadislerden biri Ebû Hüreyre'nin merfû olarak naklettiği şu rivâyettir: “Kadın, kocanın kazancından izin almaksızın sadaka verirse, kadına kocasının ecrinin yarısı vardır.”⁵⁸

Ebû Dâvûd, Ebû Hüreyre'nin merfû rivâyetini naklettikten sonra bu konuda ona ait şu fetvayı da nakletmektedir: “Hayır, kadın ancak kendi nafakasından sadaka verebilir, sevap da karı koca arasında ortaktır. Kadına kocasının malından ancak onun izniyle sadaka vermesi helal olur.”⁵⁹

Ebû Hüreyre'nin merfû olarak naklettiği rivâyeti ile fetvası karşılaştırıldığında bir muhalefet göze çarpmaktadır. Zira merfû rivâyette, kadının, kocasından izinsiz olarak onun malından yapacağı tasadduktan dolayı elde edilecek ecrin yarısını alacağı belirtilmiş, Ebû Hüreyre'nin fetvası ise kadının ancak kendi malından sadaka verebileceği, kocasının malından ise ancak onun izniyle tasaddukta bulunabileceği yönünde olmuştur. İşte tam da bu noktaya dikkat çeken Ebû Dâvûd, Ebû Hüreyre'nin fetvasının merfû rivâyetini zayıflatmış olduğunu bildirmektedir.⁶⁰

Sehârenfûrî, Ebû Dâvûd'un söz konusu tazîfinin gerekçesini şöyle açıklamıştır: “Bunun sebebi, Ebû Hüreyre'nin, Hz. Peygamber'den aktardığı merfû hadisin tersine fetva vermesidir. Bu durum, Ebû Dâvûd'a göre merfû hadisin illetli olduğunu gösterir.”⁶¹

Ebû Dâvûd'un, Ebû Hüreyre'nin rivâyetine aykırı fetva verdiği için tazîf ettiği hadis, Buhârî ve Müslim tarafından da rivâyet edilmiştir.⁶² Buradan hareketle Ebû Dâvûd'un mezkûr kaideyi uygularken metin merkezli bir tenkid anlayışını ön planda tuttuğu söylenebilir. Zira hadisin senedine yöneltilmiş herhangi bir tenkid bulunmamaktadır. Ayrıca tazîf ettiği hadisin Sahîhayn'da yer alıyor olması da ayrıca önemlidir.

Bu konudaki alakalı son örnek ise, hayvanla cinsi temasta bulunan kimseyle ilgilidir. Bu konuda İbn 'Abbâs'ın merfû olarak aktardığı rivâyette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Kim ki bir hayvanla cinsi temasta bulunursa, hem o adamı hem de hayvanı öldürünüz.*” Râvi İkrime dedi ki: İbn 'Abbâs'a “Hayvanın suçu nedir ki?” diye sordum. İbn 'Abbâs: “Zannediyorum ki, Hz. Peygamber bunu ancak kendisine böyle bir şey yapılmışken o hayvanın etinin yenmesini kerih gördüğü için söylemiştir” dedi.⁶³

Ebû Dâvûd daha sonra İbn 'Abbâs'tan mevkûf olarak aktarılan “Hayvanla ilişkide bulunan kimseye had yoktur” rivâyetine yer vermiş ve İbn 'Abbâs'ın fetvasını şöyle yorumlamıştır: “‘Âsim'in, Ebû Rezîn → İbn 'Abbâs tarikiyle aktardığı mevkûf rivâyet, ‘Amr b. Ebî 'Amr'in, ‘İkrime → İbn 'Abbâs kanalıyla aktardığı merfû rivâyeti zayıflatmaktadır.”⁶⁴

Hattâbî (öl. 388/988) ise, Ebû Dâvûd'un sözlerini şöyle yorumlamaktadır: “Şayet İbn 'Abbâs'ın yanında bu konuyla alakalı Hz. Peygamber'den bir hadis olsaydı, o hadise muhalefet etmezdi.”⁶⁵ Hattâbî'nin cümlesinin mefhumundan anlaşılan odur ki, İbn 'Abbâs rivâyetine muhalif fetva verdiğine göre bu muhalefet, o rivâyetin zayıf olmasını gerektirir.

⁵⁷ es-Sübkî, *el-Menhelü'l-'azbû'l-mevrûd*, 8/67.

⁵⁸ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 44.

⁵⁹ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 44.

⁶⁰ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 44.

⁶¹ Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, 6/554.

⁶² Buhârî, “Buyû’”, 12; Müslim, “Zekât”, 84.

⁶³ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 30.

⁶⁴ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 30.

⁶⁵ Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hattâbî, *Me‘âlimü's-sünen* (Haleb: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932), 3/333.

Aktarılan dört örnekte de Ebû Dâvûd'un Hanefî fakihlerin sıklıkla uyguladığı ve bazı Mâlikîlerin de benimsediği râvinin rivâyetine aykırı amel etmesinden dolayı rivâyetinin zayıf kabul edilmesi kaidelerini uyguladığı açıkça görülmektedir. Bununla birlikte râvinin rivâyetine muhalefet ettiği ifade edildiği halde Ebû Dâvûd'un bu kaideyi uygulamadığı örnekler de mevcuttur. Hanefîlerin mezkûr kaideyi işleterek tazîf ettiği köpeğin kabı yalamasından dolayı biri toprakla olmak üzere yedi defa kabın yıkanmasını emreden hadis⁶⁶, nikâhın ancak veli ile sahih olacağını bildiren hadis⁶⁷, İbn Ömer'in rûkûa giderken ve rûkûdan başını kaldırırken ellerini omuz hizasına kadar kaldırdığını belirten hadis⁶⁸ Ebû Dâvûd tarafından da rivâyet edildiği halde râvinin muhalefeti konusuna değinilmemiştir. Öyleyse Ebû Dâvûd bu kriteri mutlak olarak kullanmamaktadır. Onun muhalefet olduğu ileri sürülen bazı hadisler üzerinde bu kaideyi uygulaması şu şekilde açıklanabilir:

1. Râvinin görüşü rivâyet ettiği hadisten daha güçlü tarikle gelmiş olabilir. Konumuza dair verdiğimiz son örnekte bu kaidenin uygulanması, râvinin görüşünün daha güçlü bir senetle ulaşılmış olmasıyla açıklanabilir. Nitekim Ebû Dâvûd, hem hayvanla cinsî münasebet kuran kimsenin hem de hayvanın öldürülmesini emreden hadisi aktardıktan sonra rivâyetin zayıf olduğuna işaret etmiştir.⁶⁹ Öyleyse Ebû Dâvûd'un zaten zayıf hükmü verdiği bu hadise bir de râvisi tarafından muhalefet edilmesi zayıflığını daha da artmıştır.

İkinci örnek olarak ele alınan, Übeyy b. Ka'ab'tan aktarılan ve Hz. Peygamber'in vitir namazında rûkûdan önce kunut okuduğunu belirten rivâyette de benzer bir durum söz konusudur. Zira Ebû Dâvûd bu hadisi aktardıktan sonra birtakım senedlere yer vermiş ve o senedlerde kunut lafzının yer almadığını belirtmiştir.⁷⁰ Onun bu tutumu kunut lafzının hadiste yer almasına şüpheyle baktığını göstermektedir. Bu şüphesini hadisin râvisi Übeyy b. Ka'ab'ın rivâyetine muhalefetiyle desteklemiş ve hadisinin zayıf olduğuna hükmetmiştir.

2. Râvinin rivâyetiyle o rivâyete muhalefetinin arasının cem edilememesi. Ebû Hüreyre'nin rivâyetine aykırı fetva vermesi ve 'Atâ b. Ebî Rabâh'ın rivâyetine muhalif amel etmesi bu şekilde açıklanabilir. Zira bu rivâyetlerin senedlerinin zayıf olmasını gerektirecek bir kusur görülmemektedir. Ebû Dâvûd'un râvinin muhalefetini metne taalluk eden bir kusur olarak görüp hadisi zayıf görmüş olması muhtemeldir.

SONUÇ

Hadislerin sıhhatinin belirlenmesi konusunda ehl-i hadisin ve fakihlerin belirlediği bazı kaideler vardır. Bu kaidelerden bir kısmı her iki anlayış tarafından da benimsenmiş ve tatbik edilmiş, bir kısmında ise fikir ayrılığı ortaya çıkmıştır. Tartışmaya sebep olan kaideler arasında râvinin rivâyetine aykırı amel etmesinden dolayı rivâyetinin zayıf kabul edilip edilmeyeceği hususu gösterilebilir.

Temelde ehl-i hadis ve bazı fakihler râvinin rivâyetine aykırı amel etmesini hadis için bir tazîf sebebi görmezken, başta Hanefîler olmak üzere bazı Mâlikîler râvinin rivâyetine muhalif amel etmesini rivâyeti için bir zayıflık sebebi olarak görmüştür. Ancak muhaddislerden de gerekli gördüklerinde bu kaideyi uygulayanlar olmuştur. Onlardan biri de Ebû Dâvûd'dur.

Tespit edilen dört farklı örnek bize Ebû Dâvûd'un gerekli gördüğünde bu kaideyi uyguladığını göstermektedir. Ancak onun bu kriteri tatbik etmesi bazen harici unsurlarla desteklenmiş bazen de doğrudan muhalefeti tazîf sebebi olarak görmüştür. Tespit edilen dört örneğin ikisinde hadisin metnine râvisi tarafında muhalefet edilmesinin yanında senedinde de birtakım kusurlar bulunmaktadır. Diğer iki örnekte ise muhalefetin dışında başka bir tazîf sebebi tespit edilememiştir. Bu durumda Ebû Dâvûd'un mezkûr kriteri işletmesini râvinin rivâyetiyle o rivâyete muhalefetinin arasının cem edilememesi olarak görmek mümkündür. Bu noktada İbn

⁶⁶ Ebû Dâvûd, "Tahâre", 35.

⁶⁷ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 19.

⁶⁸ Ebû Dâvûd, "Salât", 16.

⁶⁹ Ebû Dâvûd, "Hudûd", 30.

⁷⁰ Ebû Dâvûd, "Salât", 338.

Receb el-Hanbelî'nin *Şerhu 'ileli't-Tirmizî*'de mezkûr kaidenin muhaddislerce de tatbik edildiğini zikretmesi ve buna dair bazı örnekler kaydetmesi oldukça önemlidir. Bu tespit, kısmi de olsa Ebû Dâvûd'un uygulamalarıyla da teyit edilmiş olmaktadır.

Metinle bağlantılı olan bu kaidenin ehl-i hadis tarafından tatbik edilmesi muhaddislerin gerekli gördüklerinde sened değerlendirmesinin yanında bir de metin değerlendirmesi de yaptıklarını ortaya koymaktadır.

Ebû Dâvûd'un adı geçen kaideyi uygulayarak tazîf ettiği hadisler arasında Sahîhayn'da yer alan bir rivâyetin yer alması da ayrıca zikre değerlidir. Bu durum, Ebû Dâvûd'un sened noktasında herhangi bir kusuru bulunmadığı halde metin merkezli bir anlayışla bu kaideyi uyguladığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Şu'ayb el-Arnaût. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Apaydın, Yunus. "Hanefî Hukukçuların Hadis Karşısındaki Tavırlarının Bir Göstergesi Olarak Manevi Inkıta". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/8 (1992), 159-193.
- A'zamî, Muhammed Mustafa. *Menhecü'n-nakd 'inde'l-muhaddisîn*. Suud: Mektebetü'l-Kevser, 1410/1990.
- Buhârî, Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed. *Keşfü'l-esrâr şerhu usûli'l-Bezdevî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*. nşr. Muhammed Zühayr b. Nâsir en-Nâsir. 9 Cilt. Cidde: Dâru Tavki'n-Necât, 1421/2001.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *el-Fusûl fi'l-usûl*, 4 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 1414/1994.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Kitâbu't-Ta'rifât*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Cüveynî, İmâmü'l- Haremeyn Ebû'l-Me'âlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh. *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, thk. Salah Muhammed b. Uveyde. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullâh b. Muhammed b. Ömer b. İsa. *Takvîmü'l-edille*. thk. Halil Muhyiddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001.
- Dinçoğlu, Mehmet. *Ebû Dâvûd'un Sünen'i*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke*. thk. Muhammed Sabbâğ. Beyrut: Dâru'l-'Arabiyye, 1405/1985.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *Sünen*. thk. Şu'ayb el-Arnaût. 8 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1430/2009.
- Gül, Mutlu. "Hanefî Usûlünde Hadis Tenkidi". Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bagdâdî. *el-Fakîh ve'l-mütefakkih*. thk. Ebû Abdirrahman Adil b. Yusuf. Suud: Dâru İbni'l-Cevzî, 1421/2001.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm. *Me'âlimü's-sünen*. 4 Cilt. Halep: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932.
- İbn Cemâ'a, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Sa'dillâh. *el-Menhelü'r-revi fî 'ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî*. thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramadan. Dımaşk: Dâru'l-Fikir, 1406/1986.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1408/1988.
- İbn Hacer, Ebû'l-Faql Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Nüzhetü'n-nazar fî tevdih nuhbeti'l-fiker*. thk. Nureddin İtr. Dımaşk: Dâru'l-Minhâci'l-Kavîm, 1440/2019.

- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb el-Cevziyye. *er-Rûh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb el-Cevziyye. *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-'âlemîn*. thk. Muhammed Abdüsselam İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1991.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân el- Hanbelî. *Şerhu 'ileli't-Tirmizî*. thk. Hemmâm Abdürrahim Saîd. 2 Cilt. Ürdün: Mekbetü'l-Menâr, 1407/1987.
- İbnü'l-'Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Mahsûl fî Usûli'l-fikh*. thk. Hüseyin Ali el-Yedrî- Said Fûde. Amman: Dâru'l-Beyârik, 1420/1999.
- İbnü's-Salâh, Ebû 'Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdurrahmân b. Mûsâ eş-Şehrazûrî. *'Ulûmü'l-hadîs*. thk. Nureddin 'Itr. Suriye: Dâru'l-Fikir, 1406/1986.
- Karâfî, Ebü'l-'Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân. *Şerhu tenkîhi'l-fusûl*, thk. Taha Abdürraûf Sad. Kahire: Şirketü't-Tıbâa el-Fenniyye, 1393/1973.
- Kelvezânî, Ebü'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el- Hasen. *et-Temhîd fî usûli'l-fikh*. thk. Müfid Muhammed. 4 Cilt. Suud: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî, 1406/1985.
- Mustafa, es-Sibâ'î. *es-Sünne ve mekânetühâ fî't-teşrî'i'l-İslâmî*. Beyrut: Dâru'l-Varrâk, ts.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. 8 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1433/2013.
- Özüdoğru, Bekir. "Sihhat ve Delâlet Açısından Râvinin Rivâyetine Muhalif Ameli". *Din Bilimleri Dergisi* 18/1, (2018), 131-164.
- Polat, Selahattin. *Hadis Araştırmaları*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Sehârenfûrî, Halîl Ahmed. *Bezlü'l-mechûd*. thk. Takıyyüddin en-Nedvî. 14 Cilt. Hindistan: Merkezü's-Şeyh Ebi'l-Hasen en-Nedvî, 1427/2006.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl. *Usûl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1431/2010.
- Suiçmez, Yusuf. "Hanefî Fıkıh Usûlü ve Hadis Usûlüne Göre Manevî İnkıtâ' ve İttisâl". *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 14/2 (2016), 77-94.
- Sübkî, Mahmûd Muhammed Hattâb. *el-Menhelü'l-'azbü'l-mevrûd*. thk. Emin Mahmud Muhammed. 10 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-İstikâme, 1351/1932.
- Şafiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990.
- Türkmânî, Abdülmecîd. *Dirâsât fî usûli'l-hadîs 'alâ menhecî'l-Hanefiyyeti*. Pakistan: Medresetü'n-Nu'mân, 1430/2009.
- Ünal, İsmail Hakkı *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*. Ankara: DİB Yayınları, 2012.
- Vedha, Abdülhâdî Abdürrahman. "Muhâlefetü'r-râvî limâ ravâhu ve eSeruhâ fi'r-rivâye". *Mecelletü's-şerîa ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* 116/1 (2019), 201-224.
- Yenice, Mehmet. *Klasik ve Çağdaş Dönemlerde Anlam Bileşenleri*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2021.
- Yıldırım, Enbiya. *Hadiste Metin Tenkidi Tarihi Süreç Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: OTTO Yayınları, 2015.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Tezkiretü'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *el-İcâbe li-irâdi me'stadrekethü Aîşe 'ale's-sahâbe*. thk. Said el-Efgânî. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1390/1970.